

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СТРОЙ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ. ПРОБЛЕМЫ ДЕРИВАТОЛОГИИ, МОРФОЛОГИИ И СИНТАКСИСА

*Задорожний В. Б.
Институт мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України*

АКЦЕНТОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В МОВІ ТА В ЛЕКСИКОГРАФІЇ

*Мова – це механізм, що продовжує
функціонувати, незважаючи на
пошкодження, яких йому завдають.*

Ф. де Сосюр

Стаття присвячена аналізу деяких складних випадків наголошення дієслів у сучасній українській літературній мові. Явище досліджено у двох аспектах – як із погляду закономірності певних акцентних характеристик дієслів в акцентній системі української мови, так і з погляду їхнього трактування сучасною лексикографією. Помітна непослідовність в акцентних характеристиках деяких дієслів, представлених у сучасних лексикографічних джерелах, свідчить про не завжди адекватне розуміння природи дієслівного наголосу сучасною українською лексикографією.

***Ключові слова:** акцентна парадигма, акцентні характеристики, літературне мовлення, літературно-нормативна мова.*

З багатьох поширених у сучасному українському мовознавстві тлумачень поняття “літературна мова” наведемо хрестоматійне тільки тому, що воно хрестоматійне. Дане в академічній граматиці сучасної української літературної мови, воно ось уже кілька десятиліть формує уявлення про предмет в українських словесників. Згідно з цим тлумаченням, “літературна мова, за загальноприйнятим у мовознавчій науці визначенням, – це відшліфована форма загальнонародної мови, яка в своїх різновидах, писемному й усному, обслуговує все культурне життя народу, всі сфери його суспільної діяльності... Літературна мова – це мова нормована, тобто така, що має свої загальнообов’язкові, єдині норми в правописі, граматиці, слововживанні; ці норми вироблені багатовіковою суспільно-мовною практикою народу, відшліфовані майстрами слова різних стилів,

обґрунтовані і усталені в їх (норм) найосновніших закономірностях і загальнонаціональному характері мовознавчою наукою, а також узаконені певними урядовими і науково-освітніми актами” [10, с. 37-38]. Літературно-нормативна мова, будучи суспільно-історичним фактом, у своєму розвитку долає протиставлення в самій нормі – хронологічні, регіональні, стилістичні [див.: 6, с. 14]. Суспільно-історичне значення літературної мови важко переоцінити, адже, за словами О. Пешковського, “якщо для спілкування людей взагалі потрібна мова, то для культурного спілкування потрібна мова неначе в квадраті, що культивується як своєрідне мистецтво (виділено нами – В. З.), мова нормована” [5, с. 59]. На думку М. Пилинського, яку ми цілком поділяємо, “літературну мову та її систему слід виразно протиставляти мові загальнонародній, або національній. Норми літературної мови, в тому числі й найважливіші “системні” норми, в значній їх частині можна засвоїти лише свідомо. Далеко не всі такі норми можна “всмоктати разом з молоком матері”, за образним висловом деяких письменників, принаймні в реальних умовах функціонування української літературної мови та різних територіальних і соціальних українських діалектів... Треба також ясно уявляти собі не тільки різницю між системою літературної мови і системами інших діалектів та надсистемою національної мови, а й усвідомлювати свого роду ієрархію систем” [6, с. 81-82]. За оцінкою Ф. де Сосюра, “в усякій спільноті людей безперервно й одночасно діють у двох протилежних напрямках дві системи: з одного боку, місцева відокремленість, дух хуторянства, з іншого – сила комунікативних стосунків між людьми” [9, с. 258]; отже, “поширення мови та її внутрішня єдність забезпечуються наявністю комунікативних стосунків” [9, с. 258]. Міркування Ф. де Сосюра стосуються проблем розвитку загальнонаціональної мови, однак вони цілком можуть бути застосовані й щодо мови літературно-нормативної, особливо, якщо знати історію формування сучасної української літературної мови. “Різниця в історичних шляхах розвитку народів і країн створюють своєрідність мовних ситуацій, відображаючись у специфіці розвитку й характері літературної мови” [4, с. 270]. Особливості розвитку української літературної мови, безперечно, сприяли породженню того явища, що його Ф. де Сосюр визначив як “дух хуторянства”: український мовець у своєму моворозвитку за єдиний авторитетний критерій правильності свого мовлення мав мовний досвід свого найближчого оточення: соціальна роль української літературної мови була малою в українському суспільстві до недавнього часу; суспільно-політичні зміни останнього десятиліття, на нашу думку, мінімально позначилися на її стані. Стан літературно-нормативної мови в будь-якому суспільстві прямо пов’язаний зі станом національної культури взагалі. За оцінкою Ю. Шевельова, “інстинктивно хуторянське почуття...

живе в мовцях завжди – і тим міцніше, чим менша загальна й мовна культура даного мовця” [11, с. 112].

Літературно-нормативна мова починає свою історію зі створення її наукових граматик й укладання нормативних словників. Уже в ХІХ ст. в середовищі українських лексикографів поступово визрівало розуміння потреби створення словника української мови нормативного характеру, однак усе ж таки провідною настановою в їхній діяльності було збирання максимально великої кількості українського лексичного матеріалу [див.: 6, с. 208]. За оцінкою М. Пилинського, “нормативні тенденції досить яскраво виявили себе і в “Словарі української мови” за редакцією Б. Д. Грінченка, який є найвищим досягненням української дожовтневої лексикографії і завершує її перший – “ненормативний” етап” [6, с. 210]. Ось як той же М. Пилинський характеризує соціально-історичну й культурно-психологічну атмосферу, у якій була створена ця фундаментальна для української літературної мови лексикографічна праця: “Справді, всі обставини, що впливали на упорядкування цієї ґрунтовної лексикографічної праці, здається, аж ніяк не сприяли створенню словника нормативного типу. Умови конкурсу Російської Академії, на який було подано “Словарь української мови”, орієнтували упорядників насамперед на створення словника українських народних говорів. Настанови редакції журналу “Киевская старина”, що була організатором роботи Б. Грінченка над словником і передала йому деякі зібрані раніше лексикографічні матеріали, теж виразно вимагали обмеження літературних і лексикографічних джерел на користь фольклорно-етнографічних, тобто діалектних записів” [6, с. 210]. У зв’язку з цим варто, на нашу думку, згадати оцінку цієї праці самим Б. Грінченком: “На завершення дозволимо собі сказати, що ми не вважаємо, пропонований словник ні таким, що вичерпує багатство української мови, ні доведеним до того ступеня досконалості, яка могла б задовольняти хоч нас самих, і знаходимо собі виправдання лише в тому, що нетривалість часу, протягом якого необхідно було виконати всю працю, була в цьому випадку перешкодою, якої не могло подолати цілковите напруження сил виконавця. Ми вважаємо свою працю за першу сходинку на шляху створення наукового українського словника і, усвідомлюючи багато його хиб, усе ж наважуємося випустити його у світ, щоб дати точку опори подальшій праці в тому ж напрямі” [2, I, с. XXXIII]. Однак знову ж таки історичні обставини розвитку української мови невдовзі склалися так, що на цілі десятиліття єдиним незатаврованим джерелом української мови був тільки “Словарь української мови” за редакцією Б. Грінченка. Українська лексикографія, як і українська мова загалом, нормальних умов для розвитку впродовж майже всього ХХ ст. не мала.

Крім зовнішніх причин, які аж надто добре відомі і які не є предметом нашої уваги, для цього склалися ще й внутрішні причини, які полягали в

такій задавненості багатьох проблем розвитку української літературної мови, що вони всі не могли бути задовільно розв'язані. За свідченням О. Синявського, ученого, роль якого в унормуванні української літературної мови в 1920-х роках, була однією з провідних, “Комісія (Державна правописна комісія – В. З.) на цій нараді (1 серпня 1925 р. – В. З.) одностайно визнала, що перед нею стоїть питання ширше за впорядкування самого правопису в вузькому значінні слова, що їй належить упорядкувати літературну українську мову й щодо морфології тощо, оскільки ця мова в несприятливих умовах дореволюційного існування не могла набути належної одноманітності й сталості, так потрібних для органу державних і громадських установ, школи й науки. Та хоч перед Комісією питання нормалізації літературної української мови стало на весь свій зріст, кінець-кінцем їй довелося відібрати тільки найважливіше з обсягу нормалізації мови, обмежившись головним чином на зоровій (писаній) формі окремих слів і їх рядів і відмовившись від систематичної нормалізації таких боків літературної мови, як ортоепія, наголос, не кажучи вже за синтаксису чи словотвір” [8, 94]. Оскільки предметом нашої уваги є насамперед акцентологічна проблематика, докладніше процитуємо саме те з праці О. Синявського, де він розповідає про підходи Правописної комісії у своїй роботі саме до неї, див.: “Щодо наголосу, то вирішено подати його лише на прикладах до різних правописно-морфологічних правил, при чім у випадку непевности, неусталености його на тому чи іншому слові зовсім не подавати, а в випадках рівнобіжності двох наголосів в тому самому слові – подавати обидва” [8, с. 94]. І ще в примітці: “Проте у надрукованій книзі на власних українських і неукраїнських назвах наголоси часто не подані навіть і в випадках їх безсумнівности, і зовсім не подані на прикладах у розділі “Пунктуація” [8, с. 94, примітка]. О. Синявський у своїй оглядовій праці дав докладну і, головне, об'єктивну оцінку праці Державної правописної комісії та її результатам. Учений також пояснює ту причину, яка визначила специфічну форму, що її остаточно набув “Український правопис” 1928 (1929) року, який став взірцем для всіх подальших його видань: “Чим виправдовується те, що від початку й до кінця трирічної праці Державна правописна комісія намагалася дати і нарешті дала те, що не є а ні український правопис, а ні українська граматики?... Взагалі літературна мова нормально складається поволеньки, і люди, носії її, власне й не відчують тієї еволюції, мало відчують навіть неусталеність її, бож та мова – то невід'ємна частина їх істоти, то вони сами. І нормування літературної мови за такого стану зводиться до академічно-педагогічних спроб визначити найбільше поширене й типове в мові, що і рекомендують, звичайно, як зразкове... Але в історії розвитку української літературної мови є такі моменти, що ніяк не дозволяють назвати її розвиток нормальним” [8, с. 109-

110]. Нормальним назвати розвиток української літературної мови, звичайно, неможливо й у наступні десятиліття. Нормалізаторська праця щодо української літературної мови, звичайно, проводилася й у підрадянські часи, однак зізнання на зразок “більш розвинена російська літературна мова могла бути постійним зразком для мови української, могла вказувати їй на бажані напрями і навіть на конкретні засоби дальшого нормативного розвитку” [6, с. 175] або “увесь час неминуче відбувався своєрідний переклад більш вироблених норм російської мови мовними засобами української” [6, с. 175] здатні поставити під сумнів усі її здобутки, навіть ті, що є безсумнівними. Адже описані тут способи визначення норм української літературної мови (за визначенням, оригінальної мовної системи) за зразком іншої мови насправді є описом лінгвоциду: мова, що спирає свої норми не на іманентні явища своєї системи, а на норми іншої мови (іншої системи) поступово втрачає свою соціальну вартість, деградує в ієрархії мов до діалекту (що може мати свою писемність, здебільшого в ділянці художньої творчості). Мова, як відомо, – явище поліфункціональне. О. Потебня вказував: “Мова не є тільки певна система засобів пізнання, як і пізнання не відокремлене від інших сторін людського життя. Пізнаване діє на нас естетично й морально. Мова є водночас шлях усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, і щодо цього різниця мов не менш важлива, ніж щодо пізнання. Мову можна порівняти із зором. Подібно до того, як найменша зміна в будові ока й діяльності зорових нервів неминуче дає інші сприйняття й цим впливає на все світоспоглядання людини, так кожна дрібниця в будові мови повинна давати без нашого відома свої особливі комбінації елементів думки. Вплив усякої дрібниці мови на думку у своєму роді єдиний й нічим незамінимий” [7, с. 164]. На нашу думку, ми вже маємо сумний досвід такого лінгвоциду: адже українська книжна мова зійшла з культурного кону саме внаслідок усунення з неї “примрачных малороссийских речений” – національно-особливих рис, що відрізняли її від російської книжної мови, яка наприкінці XVIII ст. стала єдиною літературною мовою для всіх східних слов’ян під назвою “общерусский литературный язык”, що, у свою чергу, стало підставою й обґрунтуванням “общерусской этнической общности”. Стара українська літературна мова вмерла не моментально, вона теж “розвивалася” впродовж др. пол. XVII – XVIII ст. – аж до повного свого занепаду – втрати свого соціокультурного значення, хоч упродовж усього цього часу вона, справді, розвивалася: відображала процес фонетичних, морфологічних тощо змін, що відбувалися в живій мові. Однак цей розвиток виявився “розвитком”: зміни, що фіксуються випадково, без розуміння загального напрямку й характеру їх у мовній системі, засвідчують занепад мови, а не історично закономірний розвиток її різномірних елементів. Така мова стає предметом уваги істориків мови, а не мовознавців взагалі. Перестаючи бути засобом комунікації, вона

позбавляється разом з цим і всіх інших своїх функцій. У нормальних умовах моворозвитку “кожний народ вірить у перевагу своєї мови” [9, с. 240] – це природно і в цьому немає жодного етноцентризму. Коли це переконання зникає, то, оскільки “природа не терпить порожнечі”, починається мовна переорієнтація індивіда, групи індивідів, етносу в цілому.

На нашу думку, типологічно тотожні процеси можна простежити й у сучасній українській літературній мові, у якій за позірним розвитком можна добачити певні ознаки хаотизації морфологічно-орфоепічних характеристик окремих лексем української мови як вони представлені в сучасній українській лексикографії. Підкреслимо, що явища, про які йдеться, неможливі в живому мовленні (що буде показано нижче), однак лексикографічні джерела, безперечно, впливають на мовлення, результатом чого є його хаотизація, що згубно позначається на загальному стані сучасної української мови. У сучасних лексикографічних джерелах, на жаль, можна спостерегти чимало прикладів того, як лексикографія не нормалізує сучасного літературного мовлення, а навпаки, його хаотизує, не впорядковує його, а позбавляє логічної стрункості. Проаналізуємо кілька з них.

У “Словарі української мови” дієслово *дути* було наведене тільки з одним варіантом форм особової парадигми, див.: *ду́ти* – *дму*, *дмеш* [Грінч.І, 458]. Очевидно, згодом при визначенні літературної норми орієнтувалися саме на це джерело, див.: *ду́ти* – *дму*, *дмеш*, *дме*, *дмуть*; *дми*, *дміть*; *дув*, *ду́ла* [Голоск. 110]; *наду́ти* – *надму́*, *надме́ш*, *надму́ть* [Голоск. 226]; *поду́ти* – *подму́*, *подме́ш*, *подму́ть*; *подмі́*, *подмі́ть*; *поду́в*, *поду́ла* [Голоск. 299]; *розду́ти* – *розідму́*, *розідмеш*; *розду́в*, *розду́ла*; *розідмі́*, *розідмі́ть* [Голоск. 345]; пор. також: *наду́ти* – *надму́*, *надме́ш* [Грінч.ІІ, 482]; *поду́ти* – *подму́*, *подме́ш* [Грінч.ІІІ, 248]; *розду́ти* – *розідму́*, *розідмеш* [Грінч.ІV, 42]. Однак у “Словарі української мови” деякі префіксальні утворення цього кореня зафіксовані з іншими формами в особовій парадигмі, напр.: *зду́ти* – *зду́ю*, *зду́єш* [Грінч.ІІ, 147], *підду́ти* – *підду́ю*, *підду́єш* [Грінч.ІІІ, 165]. Безперечно, що для повноти характеристики особових форм дієслова *дути* слід фіксувати обидві його особові парадигми, що згодом і було зроблено. Так, сучасна лексикографія фіксує цей паралелізм особових форм у ньому, див.: *ду́ти* – *дму*, *дмеш* і *ду́ю*, *ду́єш* [СУМ ІІ, 442]. Щоправда, паралелізм форм в особовій парадигмі передбачає такий же паралелізм форм наказового способу за типом *дми* і за типом *дуй*, однак це джерело фіксує їх лише за першим з них, див.: *дми*, *дмім[о]*, *дміть* [тс]. Додатковою проблемою стосовно акцентної характеристики цього слова є фіксація в ньому, безперечно, історично вторинного кінцевого наголосу в родо-числових формах минулого часу, див.: *дув*, *ду́ла*, *дуло́*; мн. *дулі́* [тс] – причому як єдиної нормативної акцентної характеристики, з цілковитим ігноруванням закономірного й засвідченого в попередніх джерелах кореневого наголосу *дув*, *ду́ла*, *ду́ло*, мн. *ду́ли*. Згодом

це слово в сучасній лексикографії здобуває загалом таку акцентну характеристику: *дúти* – *дму*, *дмеш* і *дúю*, *дúєш*; мн. *дув*, *дúлá* [ОС₇₇, 197; ОС₉₄, 202; ОС₉₉, 230]. Мабуть, цікавим із соціолінгвістичного погляду буде те, що поява цих двоноголошених словоформ знаходить певне “обґрунтування” в деяких лексикографічних джерелах; так, кінцевонаголошені форми минулого часу дехто сприйняв як належні до парадигми дієслова з кінцевонаголошеними особовими формами типу *дмú*, а кореневонаголошені – як продовження парадигми з кореневонаголошеними формами типу *дúю*, пор.: *дúти* – *дму*, *дмеш*, *дме*, *дмемó*, *дметé*, *дмуть* і *дúю*, *дúєш*; мин. *дув*, *дулá* і *дúла*; нак. *дми* і *дуй* [Погр. 184] з послідовно проведеним цим принципом і в префіксальних похідних, напр.: *здúти* – *зідмú*, *зідмéш*, *зідмé*, *зідмемó*, *зідметé*, *зідмúть* і *здúю*, *здúєш*; мин. *здув*, *здулá* і *здúла*; нак. *зідмí* і *здуй* [Погр. 234]; *роздúти* – *розідмú*, *розідмé*, *розідмемó*, *розідметé*, *розідмúть* і *розідмú*, *розідмеш* (тут відзначено ще одну акцентну проблему в таких утвореннях – відтягнення наголосу, від якої ми, проте, тут абстрагуємося – В. З.); мин. *роздúв*, *роздулá*; нак. *розідмí*, *розідмím(о)*, *розідмíть* і *роздúти* – *роздúю*, *роздúєш*; мин. *роздúв*, *роздúла*; нак. *роздúй*, *роздúймо*, *роздúйте* [Погр. 499]. Саме таке трактування цього акцентного явища знаходимо також в акцентологічному дослідженні, присвяченому акцентному стану сучасної української мови [див.: 1, 113]. Однак насправді більшість сучасних лексикографічних джерел надає перевагу все ж кінцевонаголошеній акцентній парадигмі в родо-числових формах минулого часу, див.: *дúтися* – *дúюся*, *дúєшся*, *дúється*, *дúються* і *дúмся*, *дмéмся*, *дметься*, *дмемóся*, *дметéся*, *дмúться*; мин. ч. *дúвся*, *дулáся*, *дулóся*, *дулíся*; нак. сп. *дúйся* і *дмíся*, *дмíться* [УЛВН, 183]. У цьому джерелі вже немає вказаної вище закономірності: при перевазі в парадигмі теперішньо-майбутнього часу форм *дúю* над формами типу *дму* форми минулого часу тут все ж таки тільки кінцевонаголошені. Таким наголос послідовно залишається і в префіксальних похідних, незалежно від того, якій парадигмі теперішньо-майбутнього часу в них надається перевага, пор.: *віддúти* – *відідмú*, *відідмéш*, *відідмé*, *відідмемó*, *відідметé*, *відідмúть*; мин. ч. *віддúв*, *віддулá*, *віддулó*, *віддулí*; нак. сп. *відідмí* [УЛВН, 97] і *піддúти* – *піддúю*, *піддúєш*; мин. ч. *піддúв*, *піддулá*, *піддулó*, *піддулí* [УЛВН, 444]. Таку ж тенденцію для парадигми типу *дую* в різних префіксальних утвореннях цього кореня можна спостерігати і в інших сучасних лексикографічних джерелах, напр.: *піддúти* – *піддúю*, *піддúєш*; мин. *піддúв*, *піддулá* [ОС₉₄, 516; ОС₉₉, 585]. Зіставлення з попереднім *піддúти* – *піддúю*, *піддúєш*; мин. *піддúв*, *піддúлá* [ОС₇₇, 514] дає підставу побачити тут тенденцію до витіснення кореневого наголосу кінцевим у формах минулого часу; пор. також з тотожними змінами в наголошенні: *віддúти* – *віддúю*, *віддúєш*; мин. *віддúв*, *віддúлá* [ОС₇₇, 97], але *віддúти* – *віддúю*, *віддúєш*; мин. *віддúв*, *віддулá* [ОС₉₄,

101; ОС₉₉, 114] – і тут на зміну двонаголошеному *віддúлá* (і, відповідно, *віддúлó, віддúлй*) прийшло однонаголошене з кінцевим наголосом *віддулá* (і *віддулó, віддулй*). Такі ж зміни характеру зафіксовано в утворенні з префіксом *на-*, у якому лексема зберігає обидві особові парадигми теперішньо-майбутнього часу, див.: *надúти – надмú, надмéи, надмемó, надметé і надúю, надúєи*; мин. ч. *надúв, надúлá* [ОС₇₇, 387], але *надúти – надмú, надмéи, надмемó, надметé і надúю, надúєи*; мин. *надúв, надулá* [ОС₉₄, 395; ОС₉₉, 449]. У деяких префіксальних утвореннях ці перетворення відбулися ще раніше, див.: *подúти – подмú, подмéи, подмемó, подметé і подúю, подúєи*; мин. *подúв, подулá* [ОС₇₇, 544; ОС₉₄, 545; ОС₉₉, 619]; *продúти – продмú, продмéи, продмемó, продметé і продúю, продúєи*; мин. *продúв, продулá* [ОС₇₇, 615; ОС₉₄, 612; ОС₉₉, 698]. Ми говоримо лише про загальну тенденцію, тому не вважаємо за потрібне аналізувати всі префіксальні утворення, що, на нашу думку, надмірно перевантажило би текст словниковим матеріалом, тим паче що в лексикографічному оформленні спільнокореневих префіксальних утворень трапляються розбіжності; оформлення деяких словникових статей не дає нам матеріалу для аналізу, напр.: *обдúти – обдúю, обдúєи* [ОС₇₇, 440; ОС₉₄, 446; ОС₉₉, 506].

Ми свідомо обминули у своєму викладі саму проблему, наскільки закономірною з погляду сучасного акцентного стану української мови є поява в родо-числових формах минулого часу дієслова *дути* кінцевого наголосу типу *дулá ... дулй*, оскільки вона, як суто наукова, потребує спеціального наукового розв'язання або принаймні інтерпретації, що не є предметом цієї нашої розвідки. Окремого дослідження потребує й проблема відтягнення наголосу в префіксальних утвореннях типу *роздúти – розідмú, розідмеш* тощо, що нами зроблено в іншій публікації [див.: 3, с. 65-80]. Обговорюючи тут проблему тільки з погляду лексикографічного відображення реального мовного стану, звертаємо увагу на ті її аспекти, які умовно можна назвати технічними. На нашу думку, задля унормування сучасного літературного мовлення всі морфолого-акцентуаційні характеристики префіксальних похідних у лексикографічних джерелах повинні бути вирівняні за характеристиками безпрефіксного твірного *дути*. Приймаючи, наприклад, таку його характеристику, як *дúти – дму, дмеш, дмемó, дметé і дúю, дúєи*; мин. *дув, дúлá* [ОС₉₉, 230], треба її повторити в похідних, інакше така практика може викликати цілком небезпідставні сумніви щодо того, що вона адекватно відображає це мовне явище. Зрозуміло, що про складніші речі, на які ми вказали лише побіжно, буде можливо говорити лише після цього. Безперечно, що тут також повинні бути подані форми наказового способу дієслова, які парадигматично пов'язані з обома парадигмами теперішньо-майбутнього часу за типом *дми* і за типом *дуй*. Щоправда, можна припустити, що, очевидно, з фонетичних причин,

наприклад, *обдúти* – *обдúю*, *обдúєш* тощо в живому мовленні може витіснити *обдúти* – *обідмú*, *обідмєш* як фонетично складнішу, а тому орфоепічно важчу, однак лексикографічна характеристика утворення *роздúти* – *розідмú*, *розідмєш*, *розідмемó*, *розідметé* і *роздúю*, *роздúєш*; мин. *роздúв*, *роздúлá* [ОС₉₉, 746], яке містить ту ж фонетичну проблематику, здається, спростовує таке припущення.

Безперечно, що тільки лексикографічною непослідовністю можна пояснити невідповідність в акцентній характеристиці між твірним та його префіксальними похідними у випадку, наприклад, тільки кінцевонаголошеного (поки що ведемо мову тільки про інфінітив) *п'ястýся* [ОС₉₉, 721] з таким же типом наголошення в переважній більшості префіксальних похідних, напр.: *відп'ястý* [ОС₉₉, 120], *доп'ястý* [ОС₉₉, 221], *зап'ястý* [ОС₉₉, 281], *зип'ястý* [ОС₉₉, 309], *нап'ястý* [ОС₉₉, 461], *обп'ястý* [ОС₉₉, 514], *переп'ястý* [ОС₉₉, 569], *розп'ястý* [ОС₉₉, 758], *сп'ястýся* [ОС₉₉, 826], але вже з хитанням в утворенні з вокалізованим варіантом префікса, див.: *розіп'ястý* [ОС₉₉, 784], або взагалі вже тільки з кореневим наголосом, напр.: *обіп'ясти* [ОС₉₉, 509]. Вокалізовані варіанти з префіксами *обі-* і *розі-*, безперечно, з'явилися в інфінітиві під впливом відповідних форм особової парадигми; вони є лише фонетичними варіантами утворень з префіксами *об-* і *роз-*. Щодо типу наголошення в парадигмах теперішньо-майбутнього та минулого часу вони є тотожними, пор.: *обіп'ясти* – *обіпнú*, *обіпнєш*; мин. *обіп'яв*, *обіп'ялá* [ОС₉₉, 509] і *обп'ястý* – *обіпнú*, *обіпнєш*; мин. *обіп'яв*, *обіп'ялá* [ОС₉₉, 514] або *розіп'ястý* – *розіпнú*, *розіпнєш*; мин. *розіп'яв*, *розіп'ялá* [ОС₉₉, 748] і *розп'ястý* – *розіпнú*, *розіпнєш*; мин. *розіп'яв*, *розіп'ялá* [ОС₉₉, 758]. Поза всяким сумнівом, ацентні характеристики всіх фонетичних варіантів інфінітива повинні бути тотожними, напр.: *обіп'ястý* [Голоск. 249], *об(і)п'ястý* [Голоск. 252], *обп'ястý(ся)* [Голоск. 252] – тут типологічно узагальнено акцентні характеристики цих утворень, які в “Словарі української мови” були подані явно непослідовно, див.: *обіп'ясти* [Грінч.ІІІ, 11] і *обіп'ястися* [тс], але *обіп'ястý* [Грінч.ІІІ, 22], хоч *обіп'ястися* [Грінч.ІІІ, 22], і вже *обп'ястý* [Грінч.ІІІ, 23] і *обп'ястýся* [тс]. Важко прокоментувати таку непослідовність в оцінці акцентної поведінки цих утворень. Лише здогадно ми можемо припустити тут індукцію форм минулого часу: інфінітив *обіп'ястися* проілюстровано фразою “Обіп'явся рядом” [Грінч.ІІІ, 22], де дієслово, безперечно, має наголос *обіп'явся*; зате інфінітив *обіп'ястý* має ілюстрацію “Ой фартушок обіп'яла, чоботоньки вбула” [див.: Грінч.ІІІ, 22], де наголос *обіп'ялá* є парадигматичним. Здається, що акцентне протиставлення *обіп'ясти(ся)* і *обп'ястý(ся)* в сучасній лексикографії знаходить для себе обґрунтування в авторитеті “Словаря української мови”. Така ж непослідовність у цьому джерелі спостерігається й стосовно другого аналізованого нами дієслова, див.: *росп'ястý* [Грінч.ІV,

78], *розп'ястїся* [тс] і *розп'ястї* [Грінч. IV, 46], *розп'ястїся* [тс], але *розп'ястї* [Грінч. V, 72], *розп'ястїся* [тс] – хитання знову з'являється в статтях, де можна припустити індукційні впливи форм чоловічого роду минулого часу. Однак, якщо визнати хитання в наголошенні цього інфінітива, то, на нашу думку, узагальнити це явище варто було б так: *розп'ястї* [Голоск. 345], *розп'ястї* [Голоск. 349], *розп'ястї* [Голоск. 350]. Знову ж таки сучасні акцентні характеристики *розп'ястї*, але *розп'ястї* ми можемо пояснити тільки впливом авторитетного “Словаря української мови”. Акцентно стабільні в цьому джерелі *доп'ястї* [Грінч. I, 423], *зап'ястї* [Грінч. II, 87], *зап'ястїся* [тс], *зап'ястїся* [Грінч. II, 78] і, щоправда, *зап'ястї* [Грінч. II, 78], *зіп'ястїся* [Грінч. II, 154], *нап'ястї* [Грінч. II, 514] і *нап'ястї* [Грінч. II, 508], *переп'ястї* [Грінч. III, 134] і *переп'ястї* [Грінч. II, 130], *переп'ястїся* [Грінч. III, 130], *сп'ястї* [Грінч. IV, 175], *сп'ястїся* [Грінч. IV, 175], хоч, щоправда, і *сп'ясти* [Грінч. IV, 193] та *сп'ястися* [тс], здається, є доволі переконливими щодо нашого припущення. На фоні абсолютної більшості кінцевонаголошених утворень цього кореня наголошення *обіп'ясти* і *розп'ясти* слід, очевидно, визнати позасистемним явищем, що, з'явившись як прояв якогось мутаційного процесу в мовній системі, не набуло подальшого розвитку за понад сто років. Очевидно, це повинно бути підставою для того, щоб трактувати його як явище для акцентної системи сучасної української мови периферійне, тобто для літературної мови – позанормативне.

Інший аспект проблеми в утвореннях цього кореня (і, як побачимо, не тільки) виявляють похідні з префіксами *с-* та *зі-*, що теж є лише фонетичними варіантами з погляду походження. Уже в “Словарі української мови” тут спостерігаємо певну непослідовність у трактуванні їхнього наголосу в особових парадигмах, пор.: *зіп'ястї* і *зіпнїти* – *зіпнї*, *зіпнїш* [Грінч. II, 154], але *сп'ястї* – *зіпнї*, *зіпнїш* [Грінч. IV, 175]. Безперечно, що ця непослідовність є суто лексикографічною, оскільки в живому мовленні при формальній тотожності особових форм парадигм теперішньо-майбутнього часу просто неможливо визначити, якому інфінітиву вони належать. Відмінність у їхньому наголошенні, якщо це не хитання наголосу в усіх них, може відбивати різну їхню вимову, наприклад, у діалектах, але ніяк не диференціацію щодо інфінітива. Поза всяким сумнівом, неможливо визначити, якому саме з трьох наведених тут інфінітивів (*зіп'ястї*, *сп'ястї*, *зіпнїти*) належать особові форми *зіпнї*, *зіпнїш* чи *зіпнї*, *зіпнїш*. Тому цілком логічно, на нашу думку, лексикографія наступних років вирівнює їхні акцентні характеристики в особових парадигмах, пор.: *зіп'ясти* (sic!) і *зіпнїти* – *зіпнї*, *зіпнїш* [Голоск. 145] і *сп'ястї* (sic!) – *зіпнї*, *зіпнїш* [Голоск. 376] (ведемо мову лише про особові форми). Згодом в українській лексикографії запанувала тенденція до вирівнювання в усіх таких утвореннях

наголосу за кінцевонаголошеним типом, див.: *зіпну́ти* – *зіпну́*, *зіпне́и* [ОС₇₇, 262; ОС₉₄, 271; ОС₉₉, 309], а також: *зіп'ястї́ся* – *зіпну́ся*, *зіпне́и́ся* і *зіп'ястї́ся* (тотожно – В.З.) [ОС₇₇, 262] і *зіп'ястї́(ся)* – *зіпну́(ся)*, *зіпне́и(ся)* [ОС₉₄, 271; ОС₉₉, 309]. Однак доволі несподіваним на тлі цієї загальної тенденції було *сп'ястї́ся* – *зіпну́ся*, *зіпне́и́ся* [УЛВН, 624; ОС₇₇, 722]. Очевидно, як подолання цієї розбіжності останнім часом з'являється *сп'ястї́ся* – *зіпну́ся*, *зіпне́и́ся* [ОС₉₄, 722; ОС₉₉, 826]. Однак, повторимо, у живому мовленні лексикографічне *зіпне́и* може асоціюватися з будь-яким з цих інфінітивів, тому про акцентну стабільність жодного з цих слів нині говорити передчасно.

На нашу думку, це не може бути відображенням реального стану наголошення в утвореннях цього типу. Поза сумнівом, це насправді відображає відсутність концептуально прийнятого сучасною лексикографією принципу стабілізації їхніх характеристик за якимось єдиним акцентним типом. Щоб не перевантажувати виклад надміром словникового матеріалу, вкажемо лише схематично на існування такої ж проблеми в утворенні іншого кореня. Так, спочатку в префіксальному утворенні було зафіксовано відтягнений наголос, див.: *стя́ти* – *зітну́*, *зітне́и* [Грінч.IV, 204], що було закріплено лексикографією наступних десятиліть, див.: *стя́ти* – *зітну́*, *зітне́и* [Голоск. 383]. Однак згодом у цьому утворенні стали фіксувати кінцевий наголос в особовій парадигмі, див.: *стя́ти* – *зітну́*, *зітне́и* [УЛВН, 634; ОС₇₇, 733]. Таке наголошення в парадигмі, очевидно, було підтримане омографічними формами дієслова *зітну́ти* – *зітну́*, *зітне́и* [Грінч.II, 154], що було закріплене подальшою лексикографічною традицією, див.: *зітну́ти* – *зітну́*, *зітне́и* [ОС₇₇, 262; ОС₉₄, 271; ОС₉₉, 310]. Однак особовій парадигмі дієслова *стя́ти* останнім часом повернуто як варіант і попередню акцентну характеристику за відтягненим типом, див.: *стя́ти* – *зітну́*, *зітне́и* [ОС₉₄, 734; ОС₉₉, 840]. Безперечно, що опозиція *зітне́и* (інфінітив *зітну́ти*) і *зітне́и* (інфінітив *стя́ти*) можлива тільки в лексикографії; у живому мовленні вона обертається хитанням наголосу в обох випадках слововжитку. Щоб ще наочніше побачити цю проблему, проаналізуємо характер акцентних змін у ще одному утворенні цього кореня, але цього разу в ретроспективі. Так, двоноголошене в лексикографічних джерелах останнього часу *розтя́ти* – *розітну́*, *розітне́и* [ОС₉₉, 763; ОС₉₄, 666; ОС₇₇, 669] було раніше схарактеризоване як кінцевонаголошене, див.: *розтя́ти* – *розітну́*, *розітне́и* [УЛВН, 580]. Його фонетичний варіант у тих же хронологічних межах був послідовно потрактований як кінцевонаголошений, див.: *розітну́ти* – *розітну́*, *розітне́и* [ОС₉₉, 748; ОС₉₄, 654; ОС₇₇, 656; УЛВН, 566]. Однак раніше ці дієслова в обох випадках (варіантах) були потрактовані як утворення з відтягненим наголосом, див.: *розтя́ти* – *розітну́*, *розітне́и* [Голоск. 352] і *розітну́тися* – *розітну́ся*, *розітне́и́ся* [Голоск. 346]. Таке

потрактування обох утворень як тотожних з погляду їхніх акцентних характеристик, на нашу думку, цілком адекватне з огляду на їхнє реальне походження, оскільки особова парадигма є співвідносною з обома інфінітивами, див.: *ростяти* і *розітну́ти* – *розітну́, розітнеш* [Грінч.IV, 79], див. ще: *розітну́ти* – *розітну́, розітнеш* [Грінч.IV, 46]. Такі утворення, на наше переконання, повинні не протиставлятися акцентуаційно, а навпаки, мають бути щодо наголошення тотожними в парадигмі незалежно від фонетичного варіанта їхнього інфінітива.

Дуже показовим прикладом суто словникарського трактування мовних фактів, не спертого ані на мовознавчі студії, ані на живе мовлення, є, на нашу думку, опрацювання словникових статей з дієсловом *ляти*, яке в сучасній мові є абсолютним синонімом (дублетом) дієслова *лити*. Історично *ліяти* було ітеративом супроти *лити*, однак після фонетичних змін (асиміляції), що відбулися в ньому, воно, набувши форми *ляти*, втратило значення повторюваної дієслівної дії і стало, таким чином, дублетом дієслова *лити*. Через виниклу таким чином у мові лексичну надмірність воно в сучасній лексикографії потрактоване як діалектизм [див.: СУМ IV, 534], що правильно лише з синхронічного погляду на колись відмінні щодо означуваної ними дієслівної дії дієслова *лити* і *ляти* (*ліяти*). Проте нашу зацікавленість викликає насамперед, якою сучасна мовна свідомість уявляє особову парадигму дієслова *ляти*, див.: *ля́ти* – *ляю́, ля́єш* і *лю́, лєш* [СУМ IV, 534], яка в другій частині, безперечно, є вторинною, запозиченою в дієслова *лити*, див.: *лі́ти* – *лю́, лєш* [СУМ IV, 494], що може ставати навіть єдиною, див.: *ля́тися* – *лє́ться* [СУМ IV, 535]. Однак, хоч слово *ля́ти* (і *ля́тися*) кваліфіковане в “Словнику української мови” як діалектизм, воно присутнє в словниках сучасної мови, призначенням яких є нормувати сучасне літературне мовлення, наприклад в “Орфографічному словнику української мови”, 1999 р. (джерело взяте за хронологічною ознакою: як одне з найостанніших видань цього типу). Цікаво, що самого безпрефіксного твірного *ляти* джерело не фіксує (див.), однак у ньому міститься низка префіксальних похідних від нього, див. (спочатку перелічимо лише виявлені нами інфінітивні утворення): *ві́ляти* [ОС₉₉, 95], *віділля́ти* [ОС₉₉, 115], *долля́ти* [ОС₉₉, 217], *залля́ти(ся)* [ОС₉₉, 271], *зілля́ти(ся)* [ОС₉₉, 309], *налля́ти* [ОС₉₉, 454], *обілля́ти(ся)* [ОС₉₉, 509], *перелля́ти(ся)* [ОС₉₉, 563], *піділля́ти* [ОС₉₉, 586], *полля́ти* [ОС₉₉, 632], *розілля́ти* [ОС₉₉, 747]. Розробка цих словникових статей різна, але в абсолютній більшості випадків вона обмежується наведенням лише кількох форм особової парадигми теперішньо-майбутнього часу, напр. (подаємо статті в повному обсязі, як вони представлені в джерелі): *ві́ляти* – *ві́ллю, ві́лєш* [ОС₉₉, 95], *відділля́ти* – *відділля́, відділєш, відділємо́, відділєте́* [ОС₉₉, 115], *зілля́ти(ся)* – *зілля́(ся), зіллєш(ся), зіллємо́(ся), зіллєте́(ся)* [ОС₉₉, 309], *налля́ти* – *налля́, наллєш,*

налємó, налєтє [ОС₉₉, 454], обілляти(ся) – обілляю(ся), обілляєш(ся), обілляємó(ся), обілляєтє(ся) [ОС₉₉, 509], перелляти(ся) – перелляю, перелляєш, перелляєт(сья), перелляємó, перелляєтє [ОС₉₉, 563], підділляти – підділляю, підділляєш, підділляємó, підділляєтє [ОС₉₉, 586], розілляти – розілляю, розілляєш, розілляємó, розілляєтє [ОС₉₉, 747]. Як бачимо, особові форми в усіх цих утвореннях не історично вивідні від кореневого твірного ляти, а є запозиченнями в дієслова лити, див.: літи(ся) – ллю, ллєш, ллє(тьсє), ллємó, ллєтє [ОС₉₉, 394]. Змішування парадигм дієслів лити і ляти на користь першого з них почалося вже давно, пор.: лити – ллю, ллєш [Грінч.ІІ, 363] і ляти – ллю, ллєш [Грінч.ІІ, 373]. Однак у “Словарі української мови” здебільшого констатовано лише семантичний паралелізм між префіксальними утвореннями твірних лити і ляти, але похідні від останнього з них в абсолютній більшості випадків зберігають свою етимологічну особову парадигму, напр.: вілляти – вілляю, вілляєш = вилити [Грінч.І, 168], долляти – долляю, долляєш = долити [Грінч.І, 417], залляти – залляю, залляєш = залити [Грінч.ІІ, 60], налляти – налляю, налляєш = налити [Грінч.ІІ, 500], обілляти – обілляю, обілляєш = облити [Грінч.ІІІ, 11], перелляти – перелляю, перелляєш = перелити [Грінч.ІІІ, 125], полляти – полляю, полляєш = полити [Грінч.ІІІ, 285], розілляти – розілляю, розілляєш = розлити [Грінч.ІV, 46]. Тільки у двох випадках префіксальні похідні від ляти мають історично нову особову парадигму, див.: зілляти – зілляю, зілляєш = злити [Грінч.ІІ, 153] і піділляти – піділляю, піділляєш = підлити [Грінч.ІІІ, 166]. Через це змішування особових парадигм і можливим було в словнику сусідування таких статей: налляти – налляю, налляєш = налити [Грінч.ІІ, 500] і наллятися – налляюся, налляємся = налити [Грінч. ІІ, 500]. Здається, на прикладі одного утворення можна збагнути механізм, за яким відбувалася субституція парадигм в цих утвореннях, пор.: залляти – залляю, залляєш = залити [Грінч.ІІ, 60] і заливати – заливаю, заливаєш, док. в. заліти і залляти – залляю, залляєш [Грінч. ІІ, 58].

Лише два дієслова в сучасному джерелі, крім особових форм теперішньо-майбутнього часу, мають також родові форми минулого часу, див.: долляти – долляю, долляєш, долляємó, долляєтє, і мин. доллів, долила [ОС₉₉, 217] і тотожно: полляти – полляю, полляєш, полляємó, полляєтє, мин. поллів, полила [ОС₉₉, 632]. Як бачимо, парадигма минулого часу в цих утвореннях етимологічно теж належить дієслову лити, див.: літи(ся) – мин. лив, лила [ОС₉₉, 394].

Найповніше в сучасному лексикографічному джерелі опрацьоване слово залляти(ся). Аналіз цієї словникової статті у контексті вже сказаного про інші префіксальні утворення кореневого ляти найяскравіше виявляє проблеми сучасної української лексикографії, про що йшлося раніше. Однак спочатку наведемо словникову статтю так, як вона представлена в джерелі,

див.: *залля́ти(ся)* – *заллю́(ся)*, *залле́и(ся)*, *заллемо́(ся)*, *заллетé(ся)*; мин. *залля́в(ся)*, *залляла́(ся)*; нак. *залля́й(ся)* [ОС₉₉, 271]. Насамперед відзначимо, що особова парадигма теперішньо-майбутнього часу цього дієслова, як і всіх інших утворень твірного *ляти* в цьому джерелі, є запозиченою від дієслова *лити*, пор.: *залі́ти(ся)* – *заллю́(ся)*, *залле́и(ся)*, *заллемо́(ся)*, *заллетé(ся)* [ОС₉₉, 270]. Зате родові форми парадигми минулого часу *залля́в(ся)*, *залляла́(ся)* тут автентичні, адже відомо, що основи минулого часу дієслова пов'язані з основою інфінітива, пор.: *залі́ти(ся)* – мин. *залі́в(ся)*, *залила́(ся)* [ОС₉₉, 270]. Очевидно, що й у дієслові *долляти* родо-числові форми повинні мати вигляд: *долля́в*, *долляла́*, *долляло́*; *долляли́*; тотожно в дієслові *полля́ти* – *полля́в*, *полляла́*, *полляло́*; *полляли́*. Зрозуміло, що сказане стосується й усіх інших утворень твірного *ляти*, у яких словник взагалі не фіксує родо-числових форм минулого часу. По-друге, хоч у слові *залляти(ся)* лексикографічне джерело фіксує автентичні форми минулого часу, на них все одно позначилася індукція форм слова *залити(ся)*. Тим разом мова йде про індукцію акцентну: безперечно, що наголос у формі жін. р. *залляла́(ся)* (а також у не зафіксованих тут *залляло́(ся)*; *заллялі́(ся)*) індуковано наголосом паралельної форми *залила́(ся)* (інфінітив *залі́ти(ся)*). Парадигматичним наголосом для родо-числових форм минулого часу інфінітива *залля́ти(ся)* буде *залля́в(ся)*, *залля́ла(ся)*, *залля́ло(ся)*; *залля́ли(ся)*, у чому вони акцентно протистоять семантично тотожним утворенням інфінітива *залі́ти(ся)* – *залі́в(ся)*, *залила́(ся)*, *залило́(ся)*, *залилі́(ся)*, що є кінцевонаголошеними. Дієслово *залля́ти(ся)* – єдине в цьому джерелі з цілого ряду спільнокореневих, у якому наведена форма наказового способу *залля́й(ся)* (2-га ос. одн.); вона у такому вигляді є для нього етимологічною й відрізняється від семантично тотожної форми *залі́й(ся)* (інфінітив *залі́ти(ся)*). Однак її присутність у контексті інших форм цього дієслова виявляє ще одну проблему. Адже особові форми наказового способу дієслів, як відомо, творяться від основ теперішнього часу і, крім цього, становлять акцентну парадигму з особовими формами теперішньо-майбутнього часу. Таким чином, наведена тут форма 2-ої ос. одн. наказового способу *залля́й(ся)* передбачає обов'язкове (!) існування особових форм теперішньо-майбутнього часу первісної, етимологічної парадигми *залля́ю(ся)* – *залля́еи(ся)*, *залля́е(ться)*, *залля́емо(ся)*, *залля́єте(ся)*; *залля́ють(ся)*.

На нашу думку, численні хиби, а також непослідовність в трактуванні префіксальних утворень від *ляти* в зазначеному джерелі викликані насамперед **відсутністю** (виділено нами – В. З.) в ньому самого кореневого дієслова. Якщо прийняти його тлумачення за “Словником української мови” як діалектного, то, очевидно, немає потреби фіксувати в словниках нормативного характеру численних похідних від нього. До того ж, неадекватне їхнє потрактування не сприяє унормуванню сучасного

літературного мовлення, а навпаки, його заплутує, хаотизує. Адже мовлення більшості мовців формують не великі словники тлумачного типу, а багатотиражні орфографічні словники для масового користування. Цей конкретний наведений факт тим більше прикрий, що в українській лексикографічній традиції вже були зроблені цілком задовільні заходи щодо чіткого розмежування парадигми слів *лити* і *ляти* та їхніх похідних, напр.: *вїлити* – *вїллю, вїлєш, вїлє, вїллють; вїлий, вїлийте; вїлив, вїлила* [Голоск. 47] і *вїляти* – *вїляю, вїляєш; вїляй, вїляйте; вїляв, вїляла* і **звичайно** *вїллю, вїлєш; вїлий; вїлив* (від *вїлити*) [Голоск. 47]; *залїти* – *заллю, заллєш, заллє, заллємó, заллєтє, заллють; залїв, заллїа; залїй, залїйте* [Голоск. 129] і *залляти* – *заллю, заллєш; залляв, залляла* [Голоск. 130]; *налити* – *наллю, наллєш, наллє, наллють; налій, налійте; налів, налилїа* [Голоск. 229] і *налляти* – *налляю, налляєш; налляй, налляйте; налляв, налляла* [Голоск. 229]. І, нарешті, у самих твірних, див.: *лїти* – *лю, лєш, лє, лємó, ллєтє, ллють; лив, ллїа; лий, лїймо, лїйте* [Голоск. 195] і *ляти* – *ляю, лляєш; лляв, лляла; лляй, лляйте* і *лю, лєш; лив* (від *лити*) [Голоск. 198]. Перевага форм від *лити* тут зазначена, але поплутування їх з формами від *ляти* немає. Саме такий підхід до опрацювання словникової статті в джерелі, що ставить собі за мету вироблення в суспільстві літературної норми і стабілізацію літературного мовлення, є, на нашу думку, правильним: так рекомендується певний слововжиток, але одночасно відзначаються певні тенденції актуального моворозвитку. Індивідуальне мовлення, підсилене такими фаховими рекомендаціями, стає осмисленішим; так формується той тип мовлення, що називається літературним. Вироблення й усталення норм літературної мови є наслідком масового літературного мовлення. За словами Ф. де Сосюра, “мова – це скарб, відкладений практикою мовлення у мовців однієї спільноти, це граматична система, потенційно (віртуально) наявна в кожному мозку, точніше, в мозках сукупності індивідів; адже мова неповна в кожному з них, вона існує вповні лише в колективі” [9, с. 25-26]. Мова, її стан, безперечно, залежить від якості актуального мовлення в суспільстві, однак і мовлення є безпосередньою рефлексією на той стан мови, що пропонує йому свої норми.

Л і т е р а т у р а :

1. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К., 1984. – 160 с.
2. Грінченко Б. Д. Предисловіе / Б. Д. Грінченко ; за ред. Б. Грінченка // Словарь української мови : в 4-х т. – К., 1907 – 1909. – С. IX – XXXIII.
3. Задорожний В. Акцентні процеси в префіксальних дієсловах з колишнім редукованим кореня в сучасній мові / В. Задорожний // Українська мова. – 2002. – № 3. – С. 65-80.

4. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – 685 с.
5. Пешковский А. М. Объективная и нормативная точка зрения на язык / А. М. Пешковский // Пешковский А. М. Избранные труды. – М., 1959. – С. 50-62.
6. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К., 1976. – 288 с.
7. Потебня А. А. Язык и народность / А. А. Потебня // Потебня А. А. Мысль и язык. – К., 1993. – С. 158-185.
8. Синявський О. Коротка історія українського правопису / О. Синявський. – 1931. – Зб. 1. – С. 93-112.
9. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Сосюр Ф. де. – К., 1998. – 324 с.
10. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. – К., 1969. – 367 с.
11. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. – Львів – Нью-Йорк, 1996. – 191 с.

У м о в н і с к о р о ч е н н я :

- Голоск. Голоскевич Г. Правописний словник. – Нью-Йорк – Париж – Сидней – Торонто – Львів, 1994. – 460 с.
- Грінч. Словарь української мови : у 4-х тт. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1907 – 1909.
- ОС₇₇ Орфографічний словник української мови. – К., 1977. – 856 с.
- ОС₉₄ Орфографічний словник української мови. – К., 1994. – 864 с.
- ОС₉₉ Орфографічний словник української мови. – К., 1999. – 989 с.
- Погр. Орфоепічний словник / укладач М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.
- СУМ Словник української мови : в 11-ти тт. – К., 1970–1980.
- УЛВН Українська літературна вимова і наголос. – К., 1973. – 724 с.

Задорожний В. Б. Акцентологическая проблематика в языке и в лексикографии.

Статья посвящена анализу некоторых сложных случаев ударения глаголов в современном украинском литературном языке. Явление исследовано в двух аспектах – как с точки зрения закономерности определенных акцентных характеристик глаголов в акцентной системе украинского языка, так и с точки зрения их трактовки современной лексикографией. Заметная непоследовательность в акцентных характеристиках некоторых глаголов, представленных в современных лексикографических источниках, свидетельствует о не всегда адекватное понимание природы глагольного ударения современной украинской лексикографией.

Ключевые слова: акцентная парадигма, акцентные характеристики, литературная речь, литературно-нормативный язык.

Zadorozhnyi V. B. Accentological problematic in language and lexicography.

The article is devoted to the analysis of some complicated cases of verbs in modern Ukrainian literary language. The phenomenon is investigated in two aspects – from the point of view of regularity of certain accent characteristics of verbs in accent system of Ukrainian, as well as from their interpretation by modern lexicography. Observable inconsequence in accent characteristic of some verbs, introduced in modern lexicographical sources, speaks for not always adequate understanding of nature of verbal accent by modern Ukrainian lexicography.

Keywords: accent paradigm, accent characteristics, literary speech, literary standard language.